

BĒRNU TIESĪBU AIZSARDZĪBA KRIMINĀLLIKUMA XVI NODAĻAS TVĒRUMĀ. IZAICINĀJUMI UN PERSPEKTĪVAS

PROTECTION OF THE RIGHTS OF CHILDREN WITHIN THE SCOPE OF CHAPTER XVI OF THE CRIMINAL LAW. CHALLENGES AND PERSPECTIVES

Oskars Kulmanis, Ph. D.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Krimināltiesisko zinātņu katedras pasniedzējs

Summary

This article is dedicated to assessment of the protection of the rights of children regarding sexual abuse cases, and the crucial importance of evaluating the vulnerable situation of the child. The article includes examination of practical elements determined by Paragraph 1 (iii) of Article 18 of Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, and Article 3 of the European Convention of Human Rights from the perspective of effective investigation of sexual abuse case.

Recent challenges in court practice and discussions in legislative process emphasize the risks presented by leaving certain types of sexual abuse unpunished, and thus jeopardising the effective protection of the individual's sexual autonomy. Therefore, the article will address the importance of assessing the particularly vulnerable situation of the child in sexual abuse cases to precisely characterize the criminal act.

Atslēgvārdi: seksuālā vardarbība, bērna bezpalīdzības stāvoklis, bērna ievainojama situācija

Keywords: sexual abuse, helplessness of the child, particularly vulnerable situation of the child

Ievads

Bērnu tiesību aizsardzība krimināltiesībās ir ļoti trausla tēma, kas vērtējama ar vislielāko nopietnību. Bērnu aizsardzība sākas ģimenē. Savukārt valsts, apņēmoties un ievērojot nacionālajās un starptautiskajās tiesībās noteiktos bērnu aizsardzības standartus, ir kā papildu aizsargs, kas preventīvi ar soda piedraudējumu cenšas novērst šīs neaizsargātās personu grupas apdraudējumu, kā arī apdraudējuma gadījumā apņemas kriminālprocesā garantēt taisnīgu noregulējumu. Šo garantiju ievērošana nodrošina, ka pret bērnu vērsta seksuāla vardarbība kriminālprocesā tiek atbilstoši kvalificēta.

Raksta mērķis ir Krimināllikuma XVI nodaļas tvērumā aplūkot bērna kā cietušā vecuma nozīmi, analizējot nacionālajā tiesību zinātnē un starptautiskajā praksē nostiprinātās atziņas par bērna bezpalīdzības stāvokli kā ievainojamības situācijas sastāvdaļu. Šis jautājums ir aktuāls arī tiesu praksē¹ un tiesību jaunradē tiesību politikas institūcijās.

Raksts izstrādāts, izmantojot juridiskajā literatūrā, tiesību politikā un Eiropas Cilvēktiesību tiesas nolēmumos paustās atziņas.

1. Cietušā bērna vecuma nozīme un tiesiskie aspekti

Saskaņā ar Bērnu tiesību aizsardzības likuma² 3. panta pirmo daļu bērns ir persona, kas nav sasniegusi 18 gadu vecumu, izņemot tās personas, kuras saskaņā ar likumu izsludinātas par pilngadīgām vai stājušās laulībā pirms 18 gadu vecuma sasniegšanas.

Bērna dzimumbrieduma vecums patlaban atbilstoši Krimināllikuma³ 161. pantam ir noteikts 16 gadi. Dzimumbrieduma vecums vispārīgi nozīmē, ka 16 gadu vecumu sasniedzis bērns saprot ar seksuālo pašnoteikšanos saistītos riskus. Autors uzskata, ka tas gan neizslēdz situāciju, ka konkrēta, t. sk. 16 gadu, vecuma sasniegšana visos gadījumos bez izņēmuma nozīmē, ka bērns bijis spējīgs paust skaidru un adekvātu piekrišanu.

Lai gan Krimināllikumā tas tieši nav noteikts, bērna vecumam nozīme var būt, arī kvalificējot noziegumu izdarījušo personu darbības pēc šā likuma 159. vai 160. panta. Cietušā vecums ietekmē noziedzīga nodarījuma kvalifikāciju un to, kā tiek vērtēts apstāklis, vai bērns bija vai nebija spējīgs paust skaidru un adekvātu piekrišanu seksuālām darbībām. Bērna vecums daļēji saistīts ar Krimināllikuma 159. un 160. panta pamatsastāvā ietvertu pazīmi – bezpalīdzības stāvokli.

Starptautisko tiesību tvērumā bērnu dzimumneaizskaramības aizsardzību ar krimināltiesībām uzsver Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencijas⁴ 19. panta pirmā daļa un 34. pants, Eiropas Padomes Konvencijas par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību⁵ (turpmāk – Lansarotes konvencija) 6. nodaļa, tostarp tās 18. pants⁶. Lansarotes konvencijas skaidrojošajā ziņojumā, atsaucoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas judikatūru, tiek uzsvērtā nepieciešamība efektīvi aizsargāt indivīda seksuālo autonomiju. Skaidrojot šīs konvencijas 18. panta pirmā punkta 3. apakšpunktā ietvertu nosacījumu par bērna sevišķo neaizsargātību, atzīmēts, ka jēdziens “atkarīgs” (*dependence, situation of dependence*)

¹ Sk., piem., Senāta 2023. gada lietu Nr. SKK-[O]/2023.

² Bērnu tiesību aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 19.06.1998. [08.02.2024. red.].

³ Krimināllikums: LV likums. Pieņemts 17.06.1998. [30.12.2023. red.].

⁴ Apvienoto Nāciju Organizācijas Bērnu tiesību konvencija. Pieņemta Ņujorkā 20.11.1989. [aplūkots 09.03.2024.].

⁵ Eiropas Padomes Konvencija par bērnu aizsardzību pret seksuālu izmantošanu un seksuālu vardarbību. Pieņemta Lansarotē 25.10.2007. [aplūkots 09.03.2024.].

⁶ 1. Lansarotes konvencijas 18. pants noteic, ka ikviena Puse veic nepieciešamos normatīvos vai citus pasākumus, lai nodrošinātu, ka krimināli sodāmas ir šādas tīši veiktas darbības:

a) seksuālās darbības ar bērnu, kas saskaņā ar attiecīgiem valsts tiesību aktiem nav sasniegjis dzimumdzīves uzsākšanas vecumu;

aptver arī tādas situācijas, kurās bērnam nav citu reālu un pieņemamu variantu, kā pakļauties vardarbībai. Iemesli šādām situācijām var būt fiziski, emocionāli, ar ģimeni saistīti, sociāli vai ekonomiski, piemēram, nedrošība vai nelikumīga administratīva situācija, ekonomiskās atkarības situācija vai vājš (*fragile*) veselības stāvoklis. Šādās situācijās bērns var piekrist seksuālām attiecībām, taču viņa ievainojamā situācija padara iespēju piekrist par nederīgu.⁷

Tāpat valsts pienākumu aizsargāt personas dzimumneaizskaramību noteic Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencijas⁸ (turpmāk – Eiropas Cilvēktiesību konvencija) 3. pantā ietvertais spīdzināšanas aizlieguma princips un 8. pantā ietvertais privātās dzīves neaizskaramības princips. Eiropas Cilvēktiesību tiesas praksē paustās atziņas un to piemērošana Krimināllikuma XVI nodaļas perspektīvā tiks aplūkota tālāk tekstā.

Eiropas Savienībā patlaban bērnu aizsardzību pret seksuālu vardarbību paredz Direktīva 2011/93⁹. Šīs Direktīvas 1. pants noteic, ka direktīva paredz minimālos noteikumus noziedzīgu nodarījumu un sankciju definēšanai saistībā ar seksuālu vardarbību pret bērniem, bērnu seksuālu izmantošanu, bērnu pornogrāfiju un uzmākšanos bērniem seksuālos nolūkos. Ar to arī ieviesti noteikumi, lai pastiprinātu minēto noziegumu novēršanu un tajos cietušo aizsardzību.

Direktīvas 2011/93 3. panta 4. punktā uzsvērts nosacījums par iesaistīšanos seksuālās darbībās ar bērnu, kurš nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu. Savukārt 3. panta 5. punkta ii apakšpunktā uzsvērta atbildība par iesaistīšanos seksuālās darbībās ar bērnu, ļaunprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju, kas radusies jo īpaši garīgu vai fizisku traucējumu vai tādas situācijas dēļ, kurā bērns ir atkarīgs.

Direktīvas 2011/93 priekšlikumā pausts, ka kopumā darbības, kas ietver seksuālus sakarus, ir smagāki nodarījumi nekā tās, kas šādus sakarus neietver; izmantošanas elementa esamība nodarījumu padara smagāku; ietekmēšanas, spēka vai draudu pielietošana ir nopietnāks pārkāpums nekā likumpārkāpēja varas vai cietušā neaizsargātības ļaundabīga izmantošana, kas savukārt ir smagāks pārkāpums nekā cietušā brīvprātīgas piekrišanas izmantošana.¹⁰

---

b) iesaistīšanās seksuālās darbībās ar bērnu: – izmantojot fizisku ietekmēšanu, spēku vai draudus vai; – ļaunprātīgi izmantojot atzītu aizbildnību, varu vai ietekmi uz bērnu, tostarp ģimenē, vai; – izmantojot situāciju, kad bērns ir sevišķi neaizsargāts, jo īpaši garīgās atpalcības, fizisku traucējumu vai atkarības dēļ.

2. Saistībā ar šā panta 1. punktu ikviena Puse nosaka, līdz kādam vecumam bērnu ir aizliegts iesaistīt seksuālās darbībās.

3. Šā panta 1. punkta a) apakšpunkts neregulē labprātīgas seksuālas darbības starp nepilngadīgajiem.

⁷ Explanatory Report to the Council of Europe Convention on the Protection of Children against Sexual Exploitation and Sexual Abuse, §§ 121, 126. Pieejams: <https://rm.coe.int/16800d3832> [aplūkots 09.03.2024.].

⁸ Cilvēktiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. Parakstīta Romā 04.11.1950. [aplūkots 09.03.2024.].

⁹ Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Pieņemta 13.12.2011. [aplūkots 09.03.2024.].

¹⁰ Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Padomes direktīvai par seksuālās vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālās izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, ar ko atceļ Pamatlēmumu 2004/68/TI. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/HTML/?uri=CELEX:52010PC0094> [aplūkots 09.03.2024.].

Vienlaikus atzīmējams, ka atbilstoši Direktīvas 3. panta 4. punktam un 5. punkta ii apakšpunktam seksuālas vardarbības nodarījuma pazīme “ļauņprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju” dalībvalstīm uzliek pienākumu paredzēt par to bargāku brīvības atņemšanas sodu nekā gadījumos, ja bērns ir dzimumpilngadības vecumu nesasniedzis, bet nav īpaši neaizsargātā situācijā.

Detalizētāk nekā uzsvērts iepriekš aplūkotojās Direktīvas 2011/93 normās un tās priekšlikuma pamatojumā seksuālas vardarbības nodarījumu pazīme “ļauņprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju” nav skaidrota. Taču tā saturiski ir pielīdzināma Krimināllikumā ietvertā jēdziena “bezpaldzības stāvoklis” izpratnei, kas Krimināllikuma XVI nodaļā minēto noziedzīgo nodarījumu tvērumā var tikt attiecināts uz bērnu.

Direktīva 2011/93 ieviesta Krimināllikumā ar grozījumiem, kas spēkā stājās 2014. gada 14. jūnijā. Šo grozījumu anotācijā atzīmēts, ka saskaņā ar Krimināllikuma 159. un 160. panta regulējumu kriminālatbildība par dzimumaktu vai dzimumtiesmju apmierināšanu pret dabiskā veidā personai iestājas tajos gadījumos, kad attiecīgās darbības ir izdarītas, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot cietušā bezpaldzības stāvokli. Praksē ir iespējamās situācijas, kad persona ir piespiesta uz šādām darbībām bez fiziskas vardarbības vai tās draudiem. Upuru reakcija uz apdraudējumu un spēja pretoties var būt ļoti dažāda, tāpat arī dažādi var būt līdzekļi, kā panākt dzimumaktu vai citu seksuālu darbību veikšanu ar cietušo. Īpaši neaizsargāti šajā ziņā ir bērni.¹¹

Ieviešot Direktīvu 2011/93, anotācijā ir identificēta situācija, kad cietusī persona dzimumaktam vai dzimumtiesmju apmierināšanai pret dabiskā veidā piespiesta bez fiziskas vardarbības vai tās draudiem. Tāpat ir identificēti apstākļi par cietušo personu reakciju uz apdraudējumu un spējām tam pretoties.

Tiesību zinātnē bezpaldzības stāvoklis tiek skaidrots kā apstākļi, kad persona fizisku trūkumu vai psihisku procesu dēļ nespēj saprast notiekošo, izteikt gribu vai aizstāvēties, un tas ir vienīgais gadījums, kad likumdevējs nav iekļāvis prasību izvērtēt cietušā attieksmi pret dzimumaktu.¹² Tāpat tiesību zinātnē nostiprināta atziņa, ka mazgadība jeb 14 gadi ir vecuma robeža, līdz kurai persona tiek atzīta par bezpaldzības stāvoklī esošu.¹³ Ņemot vērā bezpaldzības stāvokļa fizisko un psihisko kritēriju, ir acīmredzami, ka personas griba vai arī spēja to īstenot, atrodoties šādā stāvoklī, ir deformēta. Cietušā bezpaldzības stāvokļa izmantošanai izvarošanas un seksuālas vardarbības gadījumā raksturīgs, ka vainīgā persona neizmanto nedz vardarbību, nedz draudus cietušā pret darbības pārvarēšanai, jo tas nav nepieciešams, ievērojot cietušā psihisko vai fizisko stāvokli. Cietušais fiziskas bezpaldzības dēļ nav spējīgs izrādīt jebkādu vērā ņemamu pretošanos vai arī psihiska vai gribas defekta dēļ neapzinās notiekošo un tāpēc nevar apzināti demonstrēt savu izvēli (gribu), izrādīt pretošanos. Ārēji bezpaldzības stāvoklī esošas personas izvarošana vai seksuāla vardarbība pret to maldīgi var šķist labprātīga.¹⁴

¹¹ Likumprojekta “Grozījumi Krimināllikumā” (Nr. 749/Lp11) anotācija. Pieejama: <https://titania.saeima.lv/LIVS11/SaeimaLIVS11.nsf/0/A27D6DE7097B3AB1C2257BB10021A54D?OpenDocument> [aplūkots 09.03.2024.].

¹² Mežulis D. Izvarošanas kvalifikācija. Administratīvā un Kriminālā Justīcija, Nr. 3 (72), 2015, 31. lpp.

¹³ Liholaja V. 159. panta komentārs. Grām.: Krimināllikuma komentāri. Otrā daļa (IX–XVII nodaļa). Rīga: Tiesu namu aģentūra, 2022, 485.–486. lpp.

¹⁴ Liholaja V., Hamkova D. Seksuāla rakstura darbību izpratne un kvalifikācijas problēmjautājumi. Grām.: Tiesību zinātnes uzdevumi, nozīme un nākotne tiesību sistēmās. Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes 7. starptautiskās zinātniskās konferences rakstu krājums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2019, 336. lpp.

2. Cietušā bērna vecuma nozīme tiesu praksē

Senāts, vērtējot situāciju, kurā apsūdzētais iegādājies seksuāla rakstura pakalpojumus no mazgadīgām meitenēm, ir vērsis uzmanību uz to, ka ne visos pret dzimumneaizskaramību vērstos noziegumos cietis bērns, kas vēl nav sasniedzis 14 gadu vecumu, automātiski atzīstams par bezpalīdzības stāvokli esošu. Bērna vecumam pakārtotā atziņa nav atzīstama par universālu.¹⁵

Lietā SKK-[O]/2023 ir aplūkota Eiropas Cilvēktiesību tiesas prakse lietās¹⁶ par Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. panta piemērošanu noziedzīgos pret dzimumneaizskaramību vērstos nodarījumos cietušo bērnu aizsardzībai. Neatkārtojot minētās Strasbūras tiesas paustās atziņas, atzīmējami atsevišķi apstākļi. Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir vērtējusi situāciju par Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. un 8. panta pārkāpumu sakarā ar nozieguma nepienācīgu izmeklēšanu. Lietas pamatā ir ziņojums par 14 gadu un 10 mēnešu vecas meitenes izvarošanu. Vērtējot valstu regulējumus par izvarošanu, Eiropas Cilvēktiesību tiesa ir atzinusi, ka personas piekrišanu nav iespējams konstatēt vien tāpēc, ka persona nav pretojusies.¹⁷ Turklāt starptautiskajās tiesībās Eiropas Cilvēktiesību tiesa min piekrišanas trūkumu kā būtisku izvarošanas un seksuālas vardarbības sastāvdaļu.¹⁸

Lietā “M.G.C. v. Romania” Eiropas Cilvēktiesību tiesa vērtēja valsts veiktās izmeklēšanas atbilstību situācijā, kurā par iespējamu izvarošanu ziņojusi 11 gadu veca mazgadīgā. Bija iebildumi, ka cietusī persona esot bijusi provokatīva, izaicinoši ģērbusies. Rumānijā tiesiskais regulējums noteic, ka personas piekrišanai seksuālām darbībām minimālais ir 15 gadu vecums. Saistībā ar šiem apstākļiem Eiropas Cilvēktiesību tiesa uzsvēra, ka izšķirošais ir tas, kādu nozīmi izmeklēšanas iestādes un tiesa piešķir tādiem vārdiem kā “ierobežojums” un “cietušā nespēja izteikt savu gribu” gadījumos, kad cietušais ir jaunāks par 15 gadiem, kas ir likumīgais vecums piekrišanai dzimumsakariem. Turklāt, vērtējot lietas apstākļus, Eiropas Cilvēktiesību tiesa atzina, ka Rumānijas tiesas, analizējot lietas apstākļus, nav pierādījušas uz bērniem vērstu pieeju un uz pieteikuma iesniedzēju ir attiecinājušas faktus, kas patiesībā atbilst bērna iespējamai reakcijai uz saspringtu notikumu, piemēram, nestāstīšanu vecākiem. Šo pieeju pastiprina tas, ka valsts tiesas nekad nav noteikušas psiholoģisku izvērtēšanu, lai iegūtu prasītājas reakciju profesionālu analīzi no viņas vecuma viedokļa un lai noteiktu iespējamās psiholoģiskās sekas, ko varētu radīt iespējamā pret viņu vērstā vardarbība.¹⁹

Lietā “A.E.J. v. Romania” Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatējusi Eiropas Cilvēktiesību konvencijas 3. panta pārkāpumu. Lietas apstākļi: 12 gadu vecu meiteni izvaroja 17 gadu vecs puisis. Tiesa vērsa uzmanību, ka nacionālās iestādes nebija lietā vērtējušas

¹⁵ Sk. Senāta 2023. gada lēmuma lietā Nr. SKK-[O]/2023 5.4. punktu.

¹⁶ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 04.12.2003. sprieduma lietā “M.C. v. Bulgaria”, iesnieguma Nr. 39272/98, 58., 164., 183. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 15.03.2016. sprieduma lietā “M.G.C. v. Romania”, iesnieguma Nr. 61495/11, 72. punkts; Eiropas Cilvēktiesību tiesas 30.08.2022. sprieduma lietā “A.E.J. v. Romania”, iesnieguma Nr. 33463/18, 2., 20., 21. punkts.

¹⁷ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 04.12.2003. lietā “M.C. v. Bulgaria”, iesnieguma Nr. 39272/98, 157.–159. punkts.

¹⁸ Turpat, 163. punkts.

¹⁹ Eiropas Cilvēktiesību tiesas 15.03.2016. sprieduma lietā “M.G.C. v. Romania”, iesnieguma Nr. 61495/11, 15., 25., 64., 70. punkts.

pieteicējas piekrišanu darbībām, ievērojot viņas vecumu un ievainojamību, un tādējādi izmeklēšana netika veikta atbilstoši valstīm uzliktajam pienākumam nodrošināt efektīvu krimināltiesību sistēmu, kas soda visas izvarošanas un seksuālas vardarbības formas. Eiropas Cilvēktiesību tiesa konstatēja, ka šajā lietā netika arī vērtēta personas spēja sniegt atbilstošu piekrišanu un spēja saprast cietušās pausto vārdu nozīmi.²⁰

Tādējādi atzīmējams, ka Krimināllikuma 159.–161. pantā minēto nodarījumu nozīmīga sastāvdaļa ir cietušā bērna atrašanās bezpalīdzības stāvoklī, kas ir viens no ievainojamības situāciju veidojošiem nosacījumiem, un šie apstākļi ir jāizvērtē. No tā ir atkarīga gan precīza minēto noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija, gan arī cietušo bērnu aizsardzība un valsts pozitīvais pienākums – veikt atbilstošu izmeklēšanu un saukt pie kriminālatbildības šādas kategorijas noziegumus izdarījušās personas. Pieņēmums, ka 14 gadu vecumu nerasniedzis bērns var saprast, kas ir seksuāla vardarbība, un piekrist tai, ievērojami pakļauj šo sevišķi aizsargājamo sabiedrības daļu dažādu seksuālas vardarbības izpausmju riskam. Šo lietu kategorijā ir rūpīgi vērtējama bērna spēja paust piekrišanu. Citādi bērna dzimumneaiskaramības aizsardzība netiek ievērota. Turklāt šādas kategorijas lietās apsvērums, ka bērns sapratis ar viņu veikto seksuālo vardarbību, jo iepriekš jau bijis tai pakļauts un ir “ar pieredzi”, norāda uz citādu izpratni par bērnu seksuālās autonomijas aizsardzību. Atkārtota seksuālā vardarbībā cietuša bērna viktimizācija nevar tikt vērtēta kā apstāklis, ka bērns sapratis pret viņu vērsto vardarbību.

Salīdzinājumam par bērna vecuma nozīmi noziedzīgos nodarījumos pret dzimumneaiskaramību un tikumību atzīmējami arī daži kaimiņvalsts Igaunijas apsvērumi, kur 2022. gada 1. novembrī spēkā stājās ievērojami grozījumi Kriminālkodeksā²¹, kas vērsti arī uz bērna dzimumbrieduma vecuma paaugstināšanu no agrākajiem 14 uz 16 gadiem. Šo grozījumu priekšlikumu skaidrojošā ziņojumā pausts, ka likumprojekta mērķis ir aizsargāt nepilngadīgos bērnus no pieaugušo seksuālām darbībām. Bērniem ir nepieciešama papildu aizsardzība pret seksuālu pieredzi, kas var viņiem kaitēt. Vēlamā situācija, kas jāsasniedz: Igaunijas bērni ir aizsargāti no seksuālas vardarbības. Laika gaitā samazinās to bērnu īpatsvars, kuri bērnībā ir piedzīvojuši seksuālu vardarbību. Ļaunprātīgas rīcības gadījumā pieejamā palīdzība tiek sasniegta ātrāk, tostarp pamanot un atbalstot apkārtējos. Sabiedrībā ir mazāk cilvēku, kuru attieksme pieļauj seksuālu vardarbību pret bērniem. Attieksmes maiņas un dzīves laikā piedzīvotās seksuālas vardarbības apmērs tiek noteikts periodiskās aptaujās.²²

Paskaidrojošajā ziņojumā pausts, ka dzimumnoziegumu kvalifikācijā ir būtisks izpratnes trūkums, jo neatkarīgi no indivīda piekrišanas vai faktiskās izpratnes par to, kas ar viņu notiek, persona, kas nav sasniegusi noteiktu vecumu, tiek uzskatīta par nespējīgu saprast un pret viņu izdarītais dzimumnoziegums tiek uzskatīts par izvarošanu vai dzimumaktu pret viņas gribu. Pašreizējā likumā izpratnes ierobežojums

²⁰ Sk. Eiropas Cilvēktiesību tiesas 30.08.2022. sprieduma lietā “A.E.J. v. Romania”, iesnieguma Nr. 33463/18, 2., 20., 21. punktu.

²¹ Igaunijas Republikas Kriminālkodeksa konsolidētā versija [01.01.2024. red.]. Pieejama: <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/ee/522012015002/consolide/current> [aplūkots 09.03.2024.].

²² 08.11.2021. skaidrojošais ziņojums likumprojektam, ar ko groza Kriminālkodeksu un Ģimenes likumu (seksuālās pašnoteikšanās un laulības vecuma grozīšana) (*Karistusseedustiku ja perekonnaseaduse muutmise seadus (seksuaalse enesemääramise ja abiellumise eapiiri muutmise)* 478 SE), 3.–4. lpp. Pieejams: <https://www.riigikogu.ee/download/5a921b24-8183-41ce-8c0a-03b4f7f242b1> [aplūkots 09.03.2024.].

ir 10 gadi²³. Jaunāks bērns jebkurā gadījumā tiek uzskatīts par nespējīgu saprast ar viņu veiktās darbības. Tas gan neizslēdz, ka cilvēks, kas vecāks par 10 gadiem, var arī nesaprast ar viņu veiktās darbības, taču to katrā konkrētajā gadījumā izvērtē speciālisti un tiesa konkrētā procedūrā.²⁴

Grozījumu priekšlikuma pamatojumā aplūkoti arī bērnu attīstības aspekti. Tajā pausts, ka pubertāti tradicionāli iedala trīs posmos: agrīnā (10–14 gadi), vidējā (15–17 gadi) un vēlīnā (18–19 gadi). Tomēr bērni un jaunieši nav viendabīga grupa; kognitīvā, fiziskā, seksuālā attīstība visiem bērniem nav vienāda un nenotiek vienādā ātrumā. Tieši vidējā pubertātes laikā jauniešu attīstības līmenis fizioloģiski un kognitīvi var ļoti atšķirties. Turklāt bērnu seksuālā attīstība atkarībā no dzimuma noris dažādos ātrumos. Ir zināms, ka zēni pubertātes laikā nobriest vidēji vienu līdz divus gadus vēlāk nekā meitenes (ESTL, 2009). Lai gan jauniešu sagatavotība dzimumattiecībām daļēji ir atkarīga no iegūtajām zināšanām, t. i., dzimumaudzināšanas un psiholoģiskās sagatavotības, tā lielā mērā ir atkarīga arī no tā, kā jaunieši uztver savu dzimumbriedumu un kādas ir jaunieša saskarsmes prasmes un pašapliecināšanās. Ir svarīgi saprast iespējamās seksuālo attiecību negatīvās sekas un nevēlamo seksuālo izpausmes vēlākā dzīvē.²⁵

Iepazīstoties ar minēto 2021. gada 8. novembra skaidrojošo ziņojumu, atzīmējama būtiska nianse, ka grozījumi Igaunijas Republikas Kriminālkodeksā veikti, ne tikai balstoties uz tiesībpolitiskiem apsvērumiem. Grozījumi pamatoti ar plašu socioloģisku pētījumu, kurā aptaujāts tūkstošiem bērnu. Ņemti vērā arī bērnu tiesību aizsardzības institūciju un ekspertu viedokļi, kas ietver vispusīgu informāciju par bērnu psiholoģisko attīstību. Šāda pieeja norāda uz stingru, nopietnu un padziļinātu sistēmisku darbu.

Vienlaikus īsumā atzīmējams, ka Igaunijas Kriminālkodeksā kriminālatbildība par iesaistīšanos seksuālās darbībās ir paredzēta krietni plašāk un detalizētāk nekā Latvijas Krimināllikumā, specifiski nodalot ne tikai šīs kategorijas nodarījumus pēc to objektīvās puses pazīmēm (piemēram, seksuāla rakstura darbību veikšana pret personas gribu; to veikšana, izmantojot ietekmi; vecāka šādas darbības ar bērnu; seksuāla rakstura darbības ar bērnu; seksuāla rakstura pakalpojumu pirkšana no bērna; u. c.), bet arī paredzot kvalificētus minēto nodarījumu sastāvus, ja darbības veiktas ar 14 gadu vecumu nesasnējušu bērnu. Šāda pieeja vērtējama kā krietni stingrāka mazgadīgo bērnu tiesību aizsardzība.

Tādējādi aktualizējas jautājums par to, kādu aizsardzību paredz Latvijas Krimināllikums, ja lietā noskaidrots, ka apsūdzētā persona iegādājusies seksuāla rakstura pakalpojumus no mazgadīga bērna. Šā raksta mērķis nav vērtēt, vai nosauktajā Senāta izskatītajā lietā ir saskatāms cietušā bērna bezpalīdzības stāvoklis vai citi apstākļi, kas norāda uz bērna atrašanos ievainojamā stāvoklī un attiecīgi apsūdzētajam inkriminēto noziedzīgo nodarījumu kvalifikāciju. Šādos apstākļos hipotētiski var rasties problēma, kā kvalificēt personas nodarījumu, ja lietā netiek pierādīta bērna atrašanās ievainojamā stāvoklī.

Situāciju, ja cietušais bērns, kas nav sasniedzis 16 gadu vecumu, piekritis seksuāla rakstura darbībām, risina Krimināllikuma 161. pants. Atzīmējams, ka

²³ Atzīts, ka par šo vecumu jaunāks bērns nav spējīgs saprast ar viņu veikto darbību nozīmi. Sk. Igaunijas Kriminālkodeksa 147. pantu.

²⁴ 08.11.2021. skaidrojošais ziņojums, 14. lpp.

²⁵ Turpat, 23. lpp.

Krimināllikuma 161. pantā nav noteikts atsevišķs kvalificēts nozieguma sastāvs, ja darbības veiktas ar 14 gadus nesasnējušu personu. Tāpat Krimināllikumā nav speciālas normas, kas specifiski kriminalizē seksuāla rakstura pakalpojumu pirkšanu no bērna. Šādā gadījumā atkarībā no tā, varēja vai nevarēja bērns paust skaidru un apzinātu piekrišanu pakalpojumam, darbības kvalificē atbilstoši Krimināllikuma 160. vai 161. pantam.

Kopsavilkums

1. Atbilstoši Direktīvas 2011/93 3. panta 4. punktam un 5. punkta ii apakšpunktam seksuālas vardarbības nodarījuma pazīme “ļauņprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju” dalībvalstīm uzliek pienākumu par to paredzēt bargāku brīvības atņemšanas sodu nekā gadījumos, ja bērns ir dzimumpilngadības vecumu nesasniedzis, bet nav īpaši neaizsargātā situācijā.
2. Cietušā bērna atrašanās bezpalīdzības stāvokli ir viens no ievainojamības situāciju veidojošiem nosacījumiem un nozīmīga Krimināllikuma 159.–161. pantā paredzēto noziegumu sastāvdaļa. No šo apstākļu vērtējuma ir atkarīga gan precīza minēto noziedzīgo nodarījumu kvalifikācija, gan arī cietušo bērnu aizsardzība un valsts pozitīvais pienākums – veikt atbilstošu izmeklēšanu un saukt pie kriminālatbildības šādu kategoriju izdarījušās personas.
3. Pieņēmums, ka 14 gadu vecumu nesasniedzis bērns var saprast seksuālu vardarbību un piekrist tai, ievērojami pakļauj šo sevišķi aizsargājamo sabiedrības daļu dažādu seksuālas vardarbības izpausmju riskam. Šo lietu kategorijā ir rūpīgi vērtējama bērna spēja paust piekrišanu. Citādi bērna dzimumneaizskaramības aizsardzība netiek ievērota. Turklāt šādas kategorijas lietās apsvērumus, ka bērns sapratis ar viņu veikto seksuālo vardarbību, jo iepriekš jau bijis tai pakļauts un ir “ar pieredzi”, norāda uz citādu izpratni par bērnu seksuālās autonomijas aizsardzību. Atkārtota seksuālā vardarbībā cietuša bērna viktimizācija nevar tikt vērtēta kā apstāklis, ka bērns sapratis pret viņu vērsto vardarbību.
4. Krimināllikuma 161. pantā nav noteikts atsevišķs kvalificēts noziedzīga nodarījuma sastāvs, ja darbības veiktas ar 14 gadu vecumu nesasnējušu personu. Tāpat Krimināllikumā nav speciālas normas, kas specifiski kriminalizē seksuāla rakstura pakalpojumu pirkšanu no bērna. Šādā gadījumā atkarībā no tā, varēja vai nevarēja bērns paust skaidru un apzinātu piekrišanu pakalpojumam, darbības kvalificē atbilstoši Krimināllikuma 160. vai 161. pantam.